

Soukromá válka Huga Vavrečky

O DĚDEČKOVÍ VÁCLAVA HAVLA S HISTORIČKOU
JANOU WOHLMUTH MARKUPOVOU

ERIKA ZLAMALOVÁ
publicistka

Historička Jana Wohlmuth Markupová se rodu Havlů věnuje dlouhodobě. Před pěti lety vydala monografii *Ivan M. Havel: Od Puzuka k Sakatekovi (1938–1989)*, letos k ní přibyl její nejnovější titul *Soukromá válka Huga Vavrečky* (Karolinum, 2022). Kniže, v níž popisuje mikrohistorii závěrečného období života pozoruhodné osobnosti z prostředí prvorepublikových elit, novináře, diplomata, byznysmena, ředitele Baťova koncernu a dědečka bratří Havlů, je věnován tento rozhovor.

Vaše kniha je vymezena lety 1945 až 1952, proč jste se ve svém bádání zaměřila právě na toto období Vavrečkova života?

Těch důvodů bylo několik. Jednak se tomuto období u Vavrečky málokdo věnuje, pravděpodobně proto, že jde o období nejproblematictější. Byť jde jen o sedm let, tak se během nich událo víc kotrmelců, než kolik jich je spojeno z předchozími dlouhými pětadesáti lety Vavrečkova života. Mělo to být tedy takové zaplnění bílého místa, jak se říká. Druhý důvod je, že se primárně zaměřuji na soudobé dějiny, to znamená na dějiny, které jsou pro nás ještě pořád nějak živé, stále žijí lidé, kteří si jejich počátek pamatují. Třetí důvod je ten, že jsem psala o Ivanu M. Havlovi, který se narodil v roce 1938 a který si období let 1945–1952 již dobře pamatoval. Na dědečka často vzpomínal, díky čemuž jsem měla „pozdního“ Vavrečku zprostředkovaného skrze něj. Především mě ale na tomto období lákalo to, že v něm byl Vavrečka poprvé konfrontován s problémy, na které se těžko hledají nějaké jednoduché a jednoznačné odpovědi.

Hugo Vavrečka se narodil v roce 1880 ve Slezské Ostravě, jeho otec byl zaměstnán na dole jako vážný, matka byla v domácnosti. Pocházel tedy z hornicko-dělnického prostředí, vy ovšem uvádíte, že jeho rodinné zázemí je hodné pozornosti, proč?

Právě nejednoznačnost prostředí, do kterého se narodil, mohla totiž do jisté míry předznamenat životní cesty, kterými se vydal. Jeho otec pracoval v hornickém prostředí, ale byl účasten života římskokatolické církve, sám aktivně působil v různých spolcích, zajímal se o českou literaturu, jejíž čtení se snažil všemožně podporovat, což s sebou přináší téma českého vlastenectví. Zároveň se narodil do prostoru, který nebyl jazykově homogenní. Od malička byl zvyklý mluvit několika jazyky, mluvili česky, v nářečí, studoval v němčině, za rohem měl polštinu, učil se francouzsky a anglicky. Tento jazykový mix se ale nevyklučoval s již zmíněným českým vlastenectvím, což se promítá do celého jeho života, ačkoli v pozdějších dekadách, dojde-li například na výchovu jeho dětí již v období první republiky, se bude stavět k jazyku školní výchovy odlišně.

Kariéra Huga Vavrečky byla rozmanitá, působil jako redaktor Lidových novin, úspěch mu přinesla próza parodující politické poměry František Lelíček ve službách Sherlocka Holmesa, v diplomatických službách za sebou zanechal také stopu, nicméně vrcholem Vavrečkova kariérního či spíš politického života bylo, že se stal v roce 1938 ministrem propagandy...

Vavrečka byl ministrem propagandy od poloviny září do 1. prosince roku 1938, přičemž v této době toto ministerstvo teprve vznikalo. Vzniklo jako přímá reakce na německé ministerstvo propagandy, které fungovalo s velkým náskokem, prosazovalo samozřejmě úplně jiné zájmy a řídil ho Joseph Goebbels. Vavrečkovo ministerstvo mělo pomoci čelit tlakům, které přicházely z Německa. Pochopitelně bylo ustaveno příliš pozdě, personálně bylo podhodnocené. Vavrečka podle všeho tu funkci nepřijímal s nadšením. Píše se sice, že šlo o jeho politický vrchol, což je formálně pravda. Zároveň to ale byl spíš danajský dar. Jeho působení zde nicméně dávalo

**JEHO PŮSOBENÍ
U BATI SOUUISELO
I S FRUSTRACÍ
Z TOHO, ŽE SE MU
JAKO DIPLOMATOVI
NEPodařilo
PROSADIT TO, CO BY
SI PŘÁL.**

mysl. Byl přece zkušený novinář a znal mediální prostředí, za první republiky působil jako diplomat, později zastával post prezidenta Hospodářského ústředí, takže byl neustále propojen i se státní sférou. Pohyboval se v okruhu tehdejších politiků, diplomatů, znal se s Benešem... Zjevně byla ale tahle zkušenost natolik negativní, že to determinovalo jeho vztah k politice jako takové na mnoho let.

Velkou pozornost věnujete etapě, kdy byl ředitelem v Baťových závodech. Kdy se začala psát jeho zlínská historie?

S Tomášem Baťou se Vavrečka seznámil o víc než dvacet let dřív, než se do firmy dostal. Vavrečka Baťovi radil s různými technickými otázkami. Byl to pro něj pozoruhodný případ českého podnikatele, který je český vlastenec, buduje české dílo, které je navíc kvalitní, a zároveň je schopen obstát v mezinárodní konkurenci, což byla pro Vavrečku „top

liga“, nejvíc, čeho může český podnikatel dosáhnout. Takže se znali, věděli o sobě, komunikovali spolu. Jeho působení u Bati souviselo i s frustrací z toho, že se mu jako diplomatovi nepodařilo prosadit to, co by si přál. A v té chvíli zároveň stoupala jeho touha být nezávislý na státu, nebýt státním zaměstnancem, který musí držet nějakou státní politiku. Proto v roce 1932 kývl na nabídku Bati stát se jeho obchodním ředitelem, kterou mu Baťa už několikrát předtím dal. Několik měsíců nato však Baťa zahynul při pádu letadla, Vavrečka ale ve Zlíně zůstal. Proč zůstal, to je kapitola sama pro sebe...

Zlínskou éru neukončil jen špatný zdravotní stav Huga Vavrečky, ale také poválečný hon na kolaboranty, ať už skutečné, či domnělé. Vavrečka za svůj život prošel několika světovými konflikty, ale vy uvádíte, že paradoxně až v květnu 1945 mu byla vyhlášena válka do-

Hugo Vavrečka alias Děd Vševed s vnuky Václavem a Ivanem M. Havlovými (první polovina 40. let)

Foto (c) rodinný archiv Ivana M. Havla / Knihovna Václava Havla

cela jiná, soukromá a osobně motivovaná, co tím myslíte?

Často máme tendenci si myslet, že květen 1945, tedy konec 2. světové války v Evropě, je jednoznačný a prudký předěl v lecčems. Vavrečka si ovšem ještě v létě 1945 dopisoval s národním správcem, protože hned po konci války byla na firmu Baťa uvalena národní správa. A dopisoval si o tom, co by mohl dál ve firmě dělat. Aspoň formálně projevovat ochotu ve firmě zůstat. Je zajímavé, že ani z druhé strany nepřišlo rezolutní Ne. Novým správcem byl Ivan Holý a zpočátku to navenek vypadalo, že by se mohli dohodnout, vstoupit do dialogu. V září 1945 Vavrečka pochopil, že ve firmě už budoucnost mít nebude, a chtěl odejít ze zdravotních důvodů. Byl si přitom vědom, že má u Bati velice výhodnou smlouvu s dvouletou výpovědní lhůtou, tedy počítal s tím, že bude ještě další dva roky u Bati zaměstnán. A až poté, co trval oprávněně na dodržení smlouvy,

přišla reakce od firmy Baťa, která na podzim 1945 začala o Vavrečkovi mluvit jako o někom, kdo spadá do zavrženíhodného vedení firmy, které se provinilo kolaborací s nacisty. O Vavrečkovi se takto začíná v československém komunistickém tisku psát až od listopadu 1945. Domnívám se, že obvinění jeho osoby bylo osobně motivované a že souviselo i s tím, že Vavrečka neoblomně trval na svých nárocích, které vyplývaly z jeho služební smlouvy a které mu zaručovaly krom výpovědní lhůty i velice slušnou penzi, respektive jeho manželce v případě jeho úmrtí. Právě tento přístup spolu s osobností Ivana Holého, národního správce podniku Baťa, dost výrazně ovlivnily Vavrečkův život po válce.

Z čeho konkrétně byli Vavrečka a vedení firmy Baťa obviňováni?

Kolaborace měla být už to, že jednali s říšskými a protektorátními úřady, že se s představiteli těch-

**DOMNÍVÁM SE, ŽE
OBVINĚNÍ JEHO
OSOBY BYLO OSOBNĚ
MOTIVOVANÉ A ŽE
SOUVISELO I S TÍM,
ŽE VAVREČKA
NEOBLOMNĚ TRVAL
NA SVÝCH NÁROCÍCH
KTERÉ VYPLÝVALY
Z JEHO SLUŽEBNÍ
SMLOUVY.**

Hugo Vavrečka na společenské akci během diplomatického angažmá (20. léta)

*Ivan M., Václav a Božena Havlovi, Hugo a Josefa Vavrečkovi na rodinném sídle Havlov (přelom 40. a 50. let).
Obě fotografie (c) rodinný archiv Ivana M. Havla / Knihovna Václava Havla*

**I VAVREČKA SI
PŘEDSTAVOVAL, ŽE
JEHO VNUCI BUDOU
MOCI NAVÁZAT NA TO,
CO ON A GENERACE
JEJICH RODIČŮ
VYBUDOVALA.**

to úřadů scházeli na veřejných akcích, kterých sice bylo minimum, ale které prostě byly. Měli kolabovat i tím, že ve firemních novinách vycházely články v duchu propagandy třetí říše, navzdory tomu, že s tím třeba neměl daný ředitel nic společného, bylo to bráno jako aktivita firmy, za kterou byli zodpovědní všichni z vedení. Nejvýrazněji ovšem působil fakt, že firma musela do svého vedení dosadit tzv. „německého ředitele“, což bylo na první dobrou vnímáno jako silný projev kolaborace. Nakonec je samozřejmě třeba zmínit i přeměnu části firemní produkce na válečné účely. Ani v jednom ohledu však firma Baťa nebyla nijak výjimečná, podobné ústupky potkaly většinu podniků, které působily na území protektorátu. Na druhou stranu je známo, že firma Baťa zaměstnávala lidi, kteří by jinak museli být totálně nasazeni, hned po uzavření vysokých škol tam například zaměstnali Ottu Wichterleho spolu s Ivanem Vavrečkou, synem Huga Vavrečky, který studoval chemii. Všeobecně známá je i jejich podpora zlínského odboje. Na jednu stranu zkrátka museli veřejně vystupovat způsobem, který jim umožnil setrvat ve funkci ředitelů, jejich názor na situaci ve státě byl ale jednoznačný: přáli si co nejdříve konec války, porážku nacistického Německa a návrat prvorepublikových poměrů. Pozoruhodný je třeba jejich vztah ke Slovensku, který do jisté míry ilustruje složitost situace. V roce 1939, po vyhlášení samostatné Slovenské republiky, firma Baťa půjčila slovenské vládě peníze výměnou za to, že bude moci na slovenském území dál podnikat. Díky tomu tam udržela své lidi, kteří postupem času navázali kontakty se slovenským odbojem, a nakonec firma podpořila i Slovenské národní povstání, jehož vůdci jejich úlohu po válce potvrzovali i během různých výslechů.

Jak se vyvíjela Vavrečkova situace od roku 1948?

K tomu je nejdřív potřeba říct, s čím vůbec do února 1948 vstupoval. Během třetí republiky (1945–1948) byl totiž sice vyslýchán, vyšetřován a bylo na něj podáno trestní oznámení před Národní soud, který měl řešit zvláště závažné prohřešky lidí ve vedoucích funkcích. Nicméně nakonec nebyl ani souzen, natož odsouzen, jelikož jeho případ československá vláda pro nedostatek důkazů stáhla. To bylo v roce 1947, který pro celou rodinu vypadal velice pozitivně, dokonce i Vavrečkův spor s firmou Baťa ohledně jeho odchodu se začal klonit na jeho stranu. Ale v únoru 1948 se situace diametrálně otočila. Firma Baťa, respektive Ivan Holý a spol., začala znovu žádat revizi retribuce. Většina lokálních elit tomu však nakloněna nebyla, proto tehdy Ivan Holý lobboval u ministra spravedlnosti Alexeje Čepičky, což byl jeden z jeho blízkých spolupracovníků v par-

lamentu. Nakonec v tom byl úspěšný, a proto byl Vavrečka odsouzen za kolaboraci na konci roku 1948, pár dnů před ukončením činnosti mimořádných lidových soudů.

Dá se říct, že mu útěchou v posledních letech života byli vnuci Václav a Ivan, se kterými měl možnost trávit více času a kteří mu přezdívali Děd Vševěd?

Určitě ano, ale jejich vztah se začal formovat už dřív. Vavrečka měl totiž v roce 1943 infarkt, ze kterého se zotavoval doma nebo v rodinném sídle Havlových. Právě tehdy, když bylo Václavu Havlovi sedm a jeho bratru Ivanovi pět let, začalo jeho „domácí vyučování“. Obvykle za nimi jezdil na Havlov, kde Havlovi přebývali. Už ze strany Vavrečkovy dcery Boženy byla tendence vychovávat syny k takzvané elitě, chtěla, aby měli co nejkvalitnější vzdělání. I Vavrečka si představoval, že jeho vnuci budou moci navázat na to, co on a generace jejich rodičů vybudovala. Vychovával je k tomu, aby si mohli zvolit, co chtějí dělat, ale zároveň, aby setrvali v linii, kterou rodina již delší dobu sledovala.

Během sbírání archiválií ke knize jste ve Zlíně objevila i víc než sedmdesát let utajený Vavrečkův prozaický text, to byla šťastná náhoda?

V průběhu doktorátu jsem prováděla archivní výzkum a už v té době, kdy bylo jasné, že se budu věnovat primárně Vavrečkovi od roku 1945, jsem napsala do Státního okresního archivu v Brně, pobočka Zlín, jestli by mi udělali rešerši všeho, co mají k Vavrečkovi od roku 1945. Zlínský archivář Martin Marek, který tam působí a spravuje baťovské fondy, do výpisu napsal, že tam mají čtyřicetistránkovou pohádku, kterou Vavrečka napsal s dodatkem, že je věnována vnuku Ivanovi (*Knihovna Václava Havla ji vydala knižně v roce 2018 pod titulem Pohádka o králi Škrábalovi čili o Ivanovi Krasopisci – pozn. red.*). Nikde o tom nebyla zmínka, neznala jsem ji ani od Ivana M. Havla. To byl pro moji práci zlomový okamžik. Není to totiž žádná banální pohádka, povídaná. Je to text nabitý významy, které jsem chtěla rozšířovat, a proto jsem se při psaní knihy vztáhla k období 1945 až 1952. Tento text sice v jeho antologii tak trochu vybočuje, ale při hlubším prozkoumání vypovídá o tom, co si Vavrečka myslel o světě kolem sebe a jak si představoval budoucnost.

Významným zdrojem a podporou vašich výzkumných snah byl Ivan M. Havel (1938–2021), v roce dědečkovy smrti mu bylo čtrnáct let. Měla jste ještě příležitost s ním text o Vavrečkovi konzultovat?

S Ivanem M. Havlem jsme text neprocházeli v tom smyslu, že bych se ho na různé etapy doptávala, protože jeho dětský pohled byl diametrálně odlišný od toho, co Hugo Vavrečka řešil v reálném dospělém životě. Věděla jsem, že v rodině Havlových, stejně jako v jiných rodinách, byla spíše tendence děti ochraňovat, moc s nimi trable nesdílet. Významnou roli ale hrály rozhovory, které jsme vedli pro mou diplomovou práci věnovanou jeho biografii a které mi pomohly k vysvětlení rodinného kontextu a pochopení Vavrečkova uvažování od pětáctýřicátého roku. Ivan M. Havel tedy nebyl konzultantem mé práce, kapitoly jsme si neposílali, nediskutovali je. Díky němu jsem ale knihu dopsala v termínu, v jakém jsem ji dopsala... V říjnu 2020 jsem mu přála k narozeninám s tím, že na narozeniny jeho dědečka mu pošlu hotovou disertaci, načež on odpověděl, že se těší. A ve chvíli, kdy má člověk takový závazek, tak to prostě dopíše. Hotový text jsem mu poslala 22. února 2021. Jak hodnotil celou knihu, jsme si už bohužel nestihli říct (*Ivan M. Havel zemřel 25. dubna 2021 – pozn. red.*).

Vraťme se ještě k bytostné potřebě Huga Vavrečky veřejně se vyjadřovat a glosovat aktuální otázky. Žurnalistice se věnoval od mládí, jaká byla jeho témata?

Vavrečka začal psát do novin už na vysoké škole, později přispíval do Lidových novin a primárně se věnoval tématům jako národní hospodářství, ekonomika státu, zároveň právě v Lidových novinách spravoval literární rubriku, psal také povídky. Potom se nadlouho odmlčel. Jako diplomat tu a tam něco napsal, ale spíše to byla vyjádření velvyslance respektujícího státní politiku, koneckonců byl státní zaměstnanec. K novinářině se vrátil v pětáctýřicátém roce, kdy se chtěl vyjadřovat ke směřování Československa po válce, a pravidelněji psal do Svobodných novin, což byly přejmenované Lidové noviny. Roli hrálo i to, že potřeboval příjmy, protože mu při-

jmy významně klesaly od doby, co nemohl být aktivní ve firmě Baťa. Vavrečka nebyl klasický novinář, spíše komentátor, vyjadřoval se zejména k hospodářským otázkám, řešil postavení Československa a jeho konkurenceschopnost, jeho potenciál na poli ekonomiky, řešil export, import... Jeho hlavní téma ale byla spolupráce zemí střední Evropy, což je princip, který chtěl prosazovat už ve dvacátých letech, kdy začal působit v diplomatických kruzích, zároveň je to něco, co se mu prosadit nepovedlo, a proto z diplomatické sféry odešel. Domnívám se, že svět po druhé světové válce vnímal jako příležitost realizovat to, co se před válkou nepodařilo. Mezinárodní kontext už byl ovšem tak změněný, že čteme-li jeho vyjádření, že když se má Československo hospodářsky orientovat na východ, na Sovětský svaz, musíme řešit dopravní spojení, budovat železnice, vodní toky, vidíme, že si Vavrečka neklade otázky, zda vůbec chceme směřovat na východ. Řeší výhradně praktickou stránku. Jako bývalý obchodní ředitel řešil, jak to uděláme, a ne jestli je to dobrý nápad.

Ted' už víme, že nebyl...

Jistě, ale tomuto zpětnému hodnocení jsem se snažila ubránit, protože mi nepřišlo fér říkat, že to bylo naivní. V jeho světě to nebylo naivní, v jeho světě to byl potenciál velkého trhu, který se nám otvíral. Jak to dopadlo a jak to ovlivnilo vývoj Československa, je druhá věc. Vavrečka tehdy řešil spíše praktické otázky, jako jestli je vůbec vhodné a možné regulovat, neřkuli uzavřít tuzemský trh. Uvažoval ale ryze racionálně a nechápal, že do politiky vstupuje nejenom racionální úvaha, ale i emoce a ideologie. V tomto smyslu jsou jeho texty z období let 1945–1948 s tím, co prosazoval za první republiky, konzistentní. Domníval se, že střední Evropa má spolupracovat, že se nemá uzavírat, že národní trhy nemají být v izolaci... Můžeme to chápat i jako propojení českého vlastenectví a zároveň otevření se světu. Ovšem v době, která tomu nepřála. ■

JANA WOHLMUTH MARKUPOVÁ (1988)

Vystudovala historii na FHS UK, nyní tam přednáší, současně pracuje v Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR. Místopředsedkyně České asociace orální historie. Autorka knih Ivan M. Havel: od Pu-

zuka k Sakatekovi (1938–1989) a Soukromá válka Huga Vavrečky: mikrohistorie z rozhraní soudobých dějin (1945–1952).